

ENTONI BIVOR

DRUGI
SVETSKI RAT

II TOM

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Antony Beevor

THE SECOND WORLD WAR

Copyright © Antony Beevor 2012

Translation Copyright © 2014 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

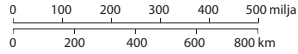
SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Majklu Hauardu

Evropa, Sredozemlje i zapad SSSR-a Avgust 1942.

Pacifik, 1942.

SADRŽAJ

Ilustracije i mape	13
26. Južna Rusija i Tunis	19
27. Kazablanka, Harkov i Tunis	38
28. Evropa iza bodljikave žice	60
29. Bitka na Atlantiku i strategijsko bombardovanje	87
30. Pacifik, Kina i Burma	119
31. Bitka kod Kurska	133
32. Od Sicilije do Italije	158
33. Ukrajina i Teheranska konferencija	185
34. Pogrom gasom	199
35. Italija – čvrsta slaba tačka	215
36. Sovjetska prolećna ofanziva	238
37. Pacifik, Kina i Burma	247
38. Proleće očekivanja	268
39. Operacija <i>Bagration</i> i Normandija	294
40. Berlin, Varšava i Pariz	316
41. <i>Ičigo</i> , ofanziva <i>Broj jedan</i> , i bitka u zalivu Lejte	337
42. Neostvarene nade	358
43. Ardeni i Atina	388
44. Od Visle do Odre	415
45. Filipini, Ivo Džima, Okinava, napadi na Tokio	439
46. Jalta, Drezden, Kenigsberg	463
47. Amerikanci na Elbi	483

48. Berlinska operacija	501
49. Gradovi mrtvih.	532
50. Atomska bomba i poraz Japana.	550
<i>Izjave zahvalnosti</i>	<i>569</i>
<i>Indeks</i>	<i>573</i>
<i>O autoru</i>	<i>629</i>

ILUSTRACIJE I MAPE

DRUGI TOM

Generalisimus Čang Kaj Šek i njegova supruga smeše se snimateljima s generalom Stilvelom. (*George Rodger/Magnum Photos*)

Makartur, Ruzvelt i Nimic u Perl Harboru 26. jula 1944. (Nacionalni arhiv SAD)

Američke jedinice iskrcavaju se u Bugenvilu na Solomonovim ostrvima, 6. april 1944. (*Time&Life/Getty*)

Lovački avion prinudno sleće na nosač. (*Getty*)

Nemački zarobljenik u Parizu, 26. avgust 1944.

Bolničari u Varšavskom ustanku, septembar 1944. (Muzej Varšavskog ustanka)

Zdravstvena služba za vreme bombardovanja Berlina (*Bundesarchiv*)

Čerčil u Atini (*Dmitri Kessel*)

Britanski vojnici zauzimaju Atinu, decembar 1944. (*Dmitri Kessel*)

Crvena plaža na Ivo Džimi, februar 1945. (*Getty*)

Spasena Filipinka za vreme bitke za centar Manile (*Time&Life/Getty*)

Sovjetska pešadija na samohodnom topu SU-76 u zapaljenom nemačkom gradu (*Planeta, Moskva*)

Civili čekaju da uđu u protivavionski toranj u Berlinu. (*Bildarchiv*)

- „Za Berlin“ – sovjetski kontrolor leta (Ruski Državni arhiv dokumentarnog filma i fotografije)
- Civili raščišćavaju ruševine u Drezdenu posle bombardovanja, februar 1945. (*Bildarchiv*)
- Teretni avion C-46 spušta se u Kuenming. (*William Vandivert for Life/Getty*)
- Japanski pilot-samoubica pozira na memorijalnoj fotografiji. (*Keystone/Getty*)
- Mermerna galerija u razorenoj Rajhskancelariji (Muzej Berlin-Karlshorst)
- Nemački ranjenik u Berlinu, 2. maj 1945. (Muzej Berlin-Karlshorst)
- Japanska kapitulacija na bojnem brodu *Misuri*, 2. septembar 1945. (*Corbis*)
- Civili bez krova nad glavom na Okinavi (Nacionalni arhiv SAD)

MAPE

Evropa, Sredozemlje i zapad Sovjetskog Saveza	
(avgust 1942)	6–7
Pacifik (avgust 1942).	8–9
1. Tunis (februar–maj 1942)	26
2. Bitka kod Kurska (5–23. jula 1943)	136
3. Sicilija i Italija (jul 1943 – jun 1944)	162
4. Burma	250
5. Operacija <i>Overlord</i> (6. jun 1944)	280–281
6. Operacija <i>Bagration</i> (jun–avgust 1944)	296
7. Lejte i Filipini (oktobar 1944).	348
8. Ardenska ofanziva (decembar 1944 – januar 1945) .	392
9. Od Visle do Odre (12–31. januara 1945)	418
10. Opkoljavanje Berlina (1945)	506

DRUGI SVETSKI RAT

novembar 1942 – septembar 1945.

Severna Rusija i Tunis

NOVEMBAR 1942 – FEBRUAR 1943.

Vest o sovjetskom obruču brzo se proširila kroz Šestu armiju, opkoljenu u zaleđenoj donskoj stepi. Dvadeset prvog novembra 1942. Paulus i njegov načelnik štaba odleteli su u dva preostala laka izviđačka aviona iz glavnog štaba armije u selu Golubinski u mesto Nižnje-Čirska, izvan obruča. Tu su se sutradan sastali s generalom Hotom, komandantom Četvrte oklopne armije, da raspravljaju o situaciji i razgovaraju bezbednim telefonom s Grupom armija B. No kad je čuo gde je Paulus, Hitler ga je optužio da je ostavio svoje vojnike i naredio mu da se vrati u svoj štab u Gumraku, petnaest kilometara zapadno od Staljingrada. Paulusa je ova optužba duboko uvredila i Hot je morao da ga smiruje.

Raspravljali su o Hitlerovom naređenju da Šesta armija ostane gde jeste uprkos pretnji „privremenog opkoljavanja“. Pretpostavljajući da će se Hitler uskoro urazumiti, saglasili su se da Šesta armija mora hitno vazdušnim putem da dobije gorivo i municiju kako bi se izvukla iz obruča. Ipak, komandant Osmog vazduhoplovnog korpusa upozorio ih je da Luftvafe jednostavno nema dovoljno teretnih aviona za snabdevanje čitave armije.

S tenkovima bez dovoljno goriva i pešadijskim divizijama bez konja, Paulus je znao da će Šesta armija morati da ostavi svu artiljeriju, pa i ranjenike, kako bi pobjegla. Njegov načelnik štaba general-potpukovnik Artur Šmit, „krupan čovek bikovskog vrata, sitnih očiju i tankih usana“, primetio je „da bi to bila napoleonska završnica“. Paulus je pažljivo proučio francusko-ruski rat iz 1812. i ta mogućnost ga je opsedala. General-major Vilhelm Pikert, komandant Devete divizije flakova, došao je tokom sastanka i rekao da smesta povlači svoju diviziju. I on je znao da Luftvafe ne može snabdevati Šestu armiju.

Hitler nije nameravao da dozvoli svojim jedinicama da se povuku iz Staljingrada. Suviše je svog ugleda uložio u osvajanje grada, naročito u govoru koji je održao u Minhenu pre svega dve nedelje, i nije mogao da se povuče. Naredio je feldmaršalu Manštajnu da napusti Severni front i stvori novu Grupu armija „Don“, koja će izvršiti proboj i spasti Šestu armiju. Kad je čuo za Hitlerove namere, Gering je sazvao najviše vazduhoplovne oficire. Iako je Šestoj armiji bilo potrebno sedamsto tona materijala dnevno, Gering je upitao svoje oficire mogu li da joj dopremaju petsto. Odgovorili su da je trista pedeset tona najviše što mogu, a i to samo u kratkom razdolju. Gering je, želeći da se dodvori Hitleru, obavestio Firerov štab da Luftvafe može da snabdeva Šestu armiju. Ovo lažno obećanje zapečatilo je sudbinu Paulusa i njegovih vojnika. Dvadeset četvrtog novembra Hitler je naredio „tvrđavi Staljingrad“ da drži front na Volgi „bez obzira na okolnosti“.

Crvena armija je opkolila oko dvesta devedeset hiljada ljudi u staljingradskom „Kotlu“, od čega preko deset hiljada Rumuna i više od trideset hiljada Rusa u nemačkoj službi. Hitler je zabranio da se vest o tome objavi u Nemačkoj. Saopštenja OKV namerno su lagala o pravom stanju stvari, ali po zemlji su počele da kruže glasine. Hitler je za sovjetsku pobjedu bio spreman da okrivi bilo koga osim sebe. U Vučjoj jami u Istočnoj Pruskoj

žestoko se posvađao s maršalom Antoneskuom pokušavajući da svali krivicu za ovu katastrofu na rumunske armije na bokovima. Antonesku je jarnosno ukazao na to da su Nemci odbili da daju njegovim ljudima odgovarajuću protivoklopnu artiljeriju i da su sva njihova upozorenja na predstojeći napad bila zane-marena. Nije znao da je Šesta armija već odbijala da deli hranu njegovim vojnicima. Nemački oficiri su govorili: „Besmisleno je hraniti Rumune, ionako će se predati.“

Jedinice Šeste armije odsečene zapadno od Dona uspele su da se povuku taman na vreme da se priključe glavnini. Staljingradski „Kotao“ je imao oblik zgnječene lobanje veličine šezdeset sa četrdeset kilometara; čelo je bilo u gradu, a ostatak duž perimetra u donskoj stepi. Nemački vojnici cinično su ga nazivali „tvrđava bez krova“. Sledovanja hrane, nedovoljna i pre opkoljavanja, drastično su smanjena. Vojnike je iscrpljivalo kopanje rovova u smrznutoj zemlji. U goloj stepi bilo je malo drveta za pokrivanje zemljanih bunkera. Oficiri su pokušavali da uliju vojnicima odlučnost govoreći: „Čak i smrt je bolja od ruskog zarobljeništva, i moramo se držati do kraja. Otadžbina nas sigurno neće zaboraviti.“

Sovjetski обруч je obuhvatio i velike okupirane oblasti. Opljačkani i gladni civili suzama radosnicama dočekivali su jedinice Crvene armije, ali za vojskom je išao NKVD da hapsi sve osumnjičene za saradnju s Nemcima. Štab Donskog fronta izveo je niz napada prve sedmice decembra u nadi da će pocepiti „Kotao“, ali obaveštajno odeljenje daleko je potcenilo broj opkoljenih vojnika. Šef obaveštajne službe generala Rokosovskog mislio je da su opkolili osamdeset šest, a ne skoro trista hiljada ljudi.

Sovjetski oficiri nisu ni pomislili da će se Nemci tako odlučno držati. U Firerovo obećanje da će ih izvući svi su verovali kao u jevanđelje, naročito mladi vojnici odgajani pod nacionalso-cijalizmom. „Najgore je prošlo“, napisao je u pismu s naivnim

optimizmom jedan vojnik Trista sedamdeset šeste divizije. „Svi se nadamo da ćemo se izvući iz obruča pre Božića... Kada se ova bitka okonča, završiće se i rat u Rusiji.“ Intendantski oficiri, koji su smanjili sledovanja na polovinu, pa i trećinu od predašnjih, bili su mnogo realniji. Nestašica stočne hrane značila je da će ono malo preostalih konja biti pobijeno.

Prema procenama načelnika Intendantske službe Šeste armije bilo je potrebno najmanje trista letova dnevno, ali prve nedelje od uspostave vazdušnog mosta prosek je bio manji od trideset letova na dan. Osim toga, najveći deo tereta bilo je avionsko gorivo za povratne letove. Gering takođe nije uzeo u obzir činjenicu da su piste unutar obruča u dometu sovjetske artiljerije, kao i da njegove avione neprestano ugrožavaju sovjetski lovci i protivavionske baterije. Jednog dana su se čak dvadeset dva aviona srušila ili ih je oborila neprijateljska paljba. Ponekad je vreme bilo toliko rđavo da avioni nisu mogli da polete. Rihthofen je neprestano telefonirao general-pukovniku Hansu Ješoneku, načelniku štaba Luftvafea, i govorio mu kako je čitav plan snabdevanja iz vazduha osuđen na propast. Geringa nije mogao da nađe jer se ovaj povukao u hotel *Ric* u Parizu.

Za to vreme Staljin je naredio Stavki da izradi daleko ambicioznije planove. Posle uspešne operacije *Uran* želeo je da odseče ostatak Grupe armija „Don“ i opkoli Prvu oklopnu armiju i Sedamnaestu armiju na Kavkazu. U okviru operacije *Saturn*, kako je nazvana, Jugozapadni i Voronješki front izvešće snažan proboj kroz linije italijanske Osme armije prema ušću Dona u Azovsko more. No Žukov i Vasiljevski su se složili da, pošto će Manštajn verovatno pokušati da oslobodi Šestu armiju istovremenim napadom ka severoistoku iz Kotelnikova, treba da ograniče plan i napadnu pozadinu levog boka Grupe armija „Don“. Ova operacija nazvana je *Mali Saturn*.

Manštajn je zaista planirao ono što su predvideli. Napad iz Koteljnikova bio je jedina preostala mogućnost. Njegova ofanziva dobila je šifrovani naziv *Zimska oluja*. Hitler je jednostavno želeo da se Šesta armija pojača kako bi ostala „temelj“ na Volgi spreman za dalje operacije u 1943. No Manštajn je potajno pripremio i drugu operaciju, nazvanu *Grmljavina*, za izvlačenje Šeste armije, nadajući se da će se Hitler urazumiti.

Dvanaestog decembra ostaci Četvrte oklopne armije generala Hota krenuli su u prodor ka severu, pojačani Šestom oklopnom divizijom iz Francuske i bataljonom novih tenkova tipa tigar. Vojnici Šeste armije na južnom obodu „Kotla“ čuli su artiljerijski baraž udaljen sto kilometara i pročulo se da „Manštajn dolazi“. Hitler će ispuniti obećanje, govorili su sebi. Nisu znali da Firer ne namerava da im dozvoli povlačenje.

Hot je napao pre nego što su sovjetski komandanti očekivali. Vasiljevski je strepeo za Pedeset sedmu armiju, koja je bila na Hotovom putu, ali Staljin i Rokosovski su odbili da promene raspored. Staljin se na kraju ipak predomislio i naredio da se Druga gardijska armija generala Rodiona Malinovskog preusmeri. Kašnjenje nije bilo ozbiljno koliko je moglo biti jer su se Hotovi tenkovi zaglavili zbog iznenadnog otapanja i jakih kiša tokom žestoke borbe na reci Miškovi, šezdesetak kilometara od ivice obruča. Manštajn se nadao da će se Paulus oglušiti o Hitlerovo naređenje i samoinicijativno pokušati proboj ka jugu. No Paulus je suviše poštovao lanac komande i nije hteo da se pomeri bez neposrednog Manštajnovog naređenja. U svakom slučaju, vojnici su mu bili suviše izgladneli za duge marševe, a tenkovi nisu imali dovoljno goriva.

Staljin je pristao na prilagođenu operaciju *Mali Saturn* i naredio da počne za tri dana. Šesnaestog decembra Prva i Treća gardijska armija i Šesta armija [sovjetska] napale su slabo branjeni italijanski front. Stav Italijana prema ratu u Sovjetskom Savezu veoma se razlikovao od nemačkog. Italijanski oficiri su

bili zapanjeni rasističkim ponašanjem Nemaca prema Slovenima, a kad su zamenili nemačke jedinice na frontu, zdušno su se trudili da hrane ruske zarobljenike koji su obavljali teške poslove. Takođe su se i sprijateljili s mesnim stanovništvom, kom su Nemci oteli hranu i odeću.

Najbolje italijanske jedinice bile su četiri divizije Alpskog korpusa – „Tridentina“, „Julija“, „Kunensa“ i „Vičenca“. Za razliku od obične italijanske pešadije, ovi vojnici su bili naviknuti na oštru zimu, ali su čak i oni bili rđavo opremljeni. Morali su sebi da prave obuću od guma s uništenih sovjetskih vozila. Nisu imali protivtenkovsko naoružanje, puške su im bile iz 1891, a mitraljezi su im se često potpuno smrzavali jer nisu bili konstruisani za polarne uslove. Italijanska vozila, još u pustinjskim kamuflažnim bojama, takođe nisu radila na vrlo niskim temperaturama, a na Staljingradskom frontu ponekad je bilo i trideset ispod nule. Njihove mazge nisu mogle da savladaju duboke snežne smetove i sve su uginule od iscrpljenosti, gladi i hladnoće. Mnogi italijanski vojnici patili su od smrztotina, pa su, kao i Nemci, pokušavali da se zaštite skidajući vatirane vetrovke i filcane čizme s mrtvih crvenoarmejaca. Sledovanja čorbe i hleba stizala su im zaleđena. Čak i vino se smrzavalo. Svi su, i vojnici i oficiri, zdušno mrzeli fašistički režim koji ih je u rat poslao tako loše opremljene.

Divizije Crvene armije napadale su u talasima uz ratne pokliče, a mnoge jedinice italijanske Osme armije pružale su daleko odlučniji otpor nego što se očekivalo. No slabo naoružana i bez rezervi, njihova odbrana uskoro se raspala. Italijanski vojnici, iznureni i slabi od dizenterije, povlačili su se u dugim povorkama kroz sneg kao izbeglice, s čebadima prebačenim preko ramena i glave. Alpski korpus je odlučno pojačavao bok mađarske Druge armije levo od sebe.

Sovjetske oklopne brigade raširile su se iza neprijateljskih jedinica; tenkovi T-34 jurili su po sveže napadalom snegu

na širokim gusenicama. Temperatura je iznenada pala i tlo se ponovo stvrdnulo. Crvenoarmejci su bez otpora zauzimali skladišta i teretne vozove na stanicama. Pošto je Sedamnaesta oklopna divizija bila prebačena da pomogne Hotov napad, u pozadini Grupe armija „Don“ nije bilo rezervi.

Najveća opasnost po Šestu armiju nastala je kada je sovjetski Dvadeset četvrti tenkovski korpus zauzeo aerodrom blizu mesta Tacinska, glavnu vazduhoplovnu bazu za snabdevanje opkoljenih. Komandant Osmog vazduhoplovnog korpusa general Martin Fibig* naredio je posadama junkersa 52 da odlete u Novočerkask kada su sovjetski tenkovi stigli na ivicu aerodroma. Avionu su poleteli pod paljbom. Neki su eksplodirali, a jedan tenk se zario u avion dok je rulao na mesto za poletanje. Ukupno sto osam aviona je uspelo da pobegne, ali uništena su sedamdeset dva, gotovo desetina čitave transportne flote. Jedini aerodromi s kojih je Staljingrad sada mogao da se snabdeva bili su mnogo dalje.

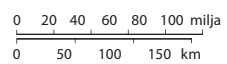
Operacija *Mali Saturn* naterala je Manštajna da ponovo razmisli o čitavoj svojoj strategiji. Ne samo da oslobođenje Šeste armije više nije dolazilo u obzir, nego će i cela Grupa armija „Don“ uskoro morati da se povuče s Kavkaza. Manštajn nije imao srca ili hrabrosti da iznese Paulusu u koliko se beznadežnoj situaciji njegova armija našla. Neki oficiri su jasno shvatili svoju sudbinu. „Nikada više nećemo videti svoj dom“, napisao je kapelan Trista pete pešadijske divizije. „Nećemo se izvući iz ovog meteža!“ No sovjetski obaveštajni oficiri otkrili su da nemački zarobljenici i dalje ne prihvataju mogućnost poraza. „Moramo verovati da će Nemačka pobediti“, rekao je jedan vazduhoplovni navigator oboren nad Staljingradom, „inače zašto bismo dalje ratovali?“

* Fibig je 1945. zarobljen i izručen Jugoslaviji zbog učesća u bombardovanju Beograda 6. aprila 1941. Osuđen je na smrtnu kaznu i pogubljen. (Prim. ur.)

Tunis
Februar – maj 1942.

- XXXX **8 Br** 8. (britanska) armija
- XXX **XIX Fr** 19. francuski korpus
- XXX **II US** 2. korpus SAD

Sredozemno more

Āedan vojnik je izrazio sličnu tvrdoglavost. „Ako izgubimo rat, nemamo se Āemu nadati.“ Vojnici u Staljingradu nisu znali da su nemaĀke jedinice na severnoafriĀkom ratištu stisnute s oba kraja.

Glavni cilj operacije *Baklja* bio je okupacija francuskog Tunisa pre nego Őto sile Osovine prebace tamo svoje jedinice. No Nemci su reagovali munjevito. Devetog novembra ujutru, pre nego Őto su AlĀir i Oran zauzeti, spustili su se prvi nemaĀki lovci. PeŐadijske i padobranske prethodnice stigle su u teretnim avionima sutradan. Oblasni francuski komandant i dalje je postupao po nareĀenjima ViŐija i nije se zvaniĀno pobunio zbog krŐenja uslova primirja iz 1940.

Hitler nije nameravao da prepusti saveznicima bazu za invaziju na jug Evrope Őto bi izbacilo Italiju iz rata. Nameravao je da poŐalje jaka pojaĀanja u severnu Afriku Āak i u tom kritiĀnom trenutku na IstoĀnom frontu. Zbog toga je, uprkos Staljinovim sumnjama i masovnim demonstracijama u Londonu koje su zahtevale hitno otvaranje drugog fronta u Evropi, invazija na severnu Afriku bila daleko delotvornija nego neostvarivi plan iskrcavanja u Francusku tokom 1942. Osim toga, u vazduŐnom mostu preko Sredozemnog mora uĀestvovalo je mnoŐtvo junkersa 52, koji bi bili korisniji kad bi snabdevali opkoljenu Őestu armiju.

SavezniĀki prodor ka Tunisu bio je rĀavo organizovan i gotovo neplaniran. Oslabljena britanska Prva armija pod komandom turobnog Őkota general-potpukovnika Keneta Andersona pojaĀana je s nekoliko ameriĀkih oklopnih jedinica i neŐto francuskih peŐadijskih bataljona. Uprkos tome Őto mu je armija zapravo bila manja od korpusa, Anderson ju je podelio u Āetiri juriŐne kolone. Nije znao da su sile Osovine do 25. novembra rasporedile u tom sektoru dvadeset pet hiljada ljudi.

Jedini uspeh Prvoj armiji tog dana doneo je odred „Oštrica“, sastavljen od Prvog bataljona američkog Prvog oklopnog puka i Sedamnaestog i Dvadeset prvog puka kraljevskih kopljanika, koji je krenuo na Tunis sa zapada. Američki tenkovi tipa stjuart naišli su na istureni nemački aerodrom blizu Djedeide. Napadajući kao specijalci, američke posade pojurile su pistom gađajući junkerse, meseršmite i štuke na tlu. Uništili su više od dvadeset aviona. Ovaj napad je izazvao paniku i naterao general-potpukovnika Valtera Neringa, komandanta Afričkog korpusa pod Romelom, da povuče svoju odbrambenu liniju. No napad na aerodrom nije okrnjio nemačku premoć u vazduhu.

Svuda drugde nemačke padobranske i druge jedinice napadale su iz zasede većinom britanske kolone i nanosile im velike gubitke. Drugi bataljon lankaširskih strelaca izgubio je sto četrdeset četiri čoveka u samo jednom napadu na Medžez, koji je branio bataljon padobranaca uz podršku topova kalibra 88 mm i nešto tenkova. Da sve bude još gore, američki avioni su mitraljirali sopstvene vojnike. Kopnene jedinice počele su da pucaju na svaki avion koji se pojavi. Geslo je glasilo: „Ako leti, ubij ga.“ Dolazak nemačke Desete oklopne divizije i nekoliko novih tigrova potisnuo je Andersonove snage i naneo im velike gubitke. Bila je to neravnopravna borba protiv veštijeg i bolje naoružanog neprijatelja.

Posle nekoliko sedmica provedenih u vlažnim tunelima Gibraltarske stene, Ajzenhauer je sa zadovoljstvom stigao u Alžir. No umesto da se usredsredi na posrtanje kampanje u Tunisu, upleo se u nevolje sa snabdevanjem i u francusku politiku. Trošio je vreme na francuske oficire i njihov „morbidni smisao za humor“. Nadao se da su saveznici postigli prikladan dogovor – Darlan je imenovan za visokog komesara za severnu Afriku, a Žiro za vrhovnog komandanta francuskih snaga u oblasti, mada je i dalje želeo komandu nad svim savezničkim snagama. S druge strane, Čerčilov jedini razlog za podršku

Darlanu – preuzimanje francuske flote u Tulonu – nestao je kad su brodovi potopljeni.

Ajzenhauer je uskoro doživeo krajnje neprijatno iznenađenje. Vesti o „pogodbi s Darlanom“ procurile su u Sjedinjene Države i Veliku Britaniju i izazvale silno moralno zgražanje. Štampa i javno mnjenje bili su preneraženi činjenicom da je saveznički vrhovni komandant imenovao kvisinga za vođu severne Afrike, naročito kad je postalo jasno da antisemitski zakoni nisu stavljeni van snage i da politički zatvorenici nisu pušteni na slobodu. Štaviše, naročito rđavo postupalo se prema degolistima. No Darlan se nije naročito obradovao novom položaju. Bio je savršeno svestan da bi Amerikanci mogli uskoro da ga odbace kao „isceđen limun“.

De Gol je mudro u javnosti držao jezik za zubima, pošto su ove nevolje stvorili Amerikanci. Možda je već osetio da ga višijevski oficiri preziru gotovo koliko i Britance. Iako to nikad nije priznao, američka politika sporazuma s Darlanom i Žiroom umesto s njim radila je u njegovu korist. Ta dva stepenika sprečila su građanski rat u severnoj Africi.

Služba za specijalne operacije bila je uznemirena dubokim nepoverenjem koje je sporazum s Darlanom izazvao ne samo među degolistima u Londonu nego pre svega u savezničkim odnosima s francuskim pokretom otpora, pa čak i s pokretima otpora u drugim zemljama. Zajedno s američkom Službom za strategijske usluge, Britanci su brzo uspostavili u Alžiru baze za obuku mladih francuskih dobrovoljaca za rad u Tunisu. Jedan regrut po imenu Fernan Bonije kretao se u krugovima monarhista i dramatično je svom prezimenu dodao nastavak De la Šapel. Svi koji su sanjali o obnovi monarhije s grofom od Pariza kao francuskim kraljem posmatrali su De Gola kao mogućeg regenta koji će utabati put, makar samo zato što se znalo da je De Golova porodica monarhistička.

U ovom mutnom svetu zamršenih tajni i dogovora kovala se zavera za atentat na Darlana. Obuhvatala je degoliste koji su iz Londona poslali dve hiljade dolara za finansiranje poduhvata preko generala Fransoe d'Atijea de la Vižerija, potpukovnika Daglasa Dods-Parkera iz Puka grenadirske garde, najvišeg oficira Službe za specijalne operacije u Alžiru, i Fernana Bonijea kao izvršioca. Dods-Parker, koji je dopratio francuskog vođu pokreta otpora Žana Mulena do aviona na konačnom povratku u Francusku, naučio je Bonijea kako se puca iz pištolja i kasnije tvrdio, netačno, kako se pokazalo, da je u atentatu upotrebljeno upravo njegovo oružje. Plan je bio da se Bonije tajno skloni iz Alžira na brodu *Mjutin*, kojim je komandovao Džeri Holdsvort, šef operacije za ubacivanje tajnih agenata na Sredozemlju. No odmah pošto je 24. decembra napao Darlana iz zasede i ustrelio ga u stomak, Bonije je uhvaćen, osuđen pred vojnim sudom i nepristojno brzo pogubljen.

Ajzenhauera je ovaj događaj uzdrmao, iako je nedavno i sam čeznuo za „vraški dobrim atentatorom“. Pozvao je Dods-Parkera u štab savezničkih snaga i zatražio čvrsta uveravanja da Služba za specijalne operacije nije umešana u atentat. Dods-Parker mu je ta uveravanja pružio. Teško je utvrditi ko je sve znao da se atentat sprema. Obaveštajna služba u Londonu svakako je znala i odobravalala, ali čini se da ni Čerčil ni ser Čarls Hambro, načelnik Službe za specijalne operacije, nisu dali nikakvo odobrenje. Smrt „iscedenog limuna“ malo koga je ožalostila, čak i među saveznicima koji su mu pružili podršku. Ruzvelt je 31. decembra 1942. hladno rekao jednom gostu Bele kuće da je Darlan bio običan „kučkin sin“.

U staljingradskom obruču vojnici opkoljene Šeste armije radovali su se Božiću. Iako su patili od vašaka, gladi i hladnoće, praznik im je omogućavao bekstvo od misli o crnoj sudbini. Znali

su da je Manštajnova operacija spasavanja Šeste armije propala, ali mnogi su još podlegali „groznici obruča“ zamišljajući da čuju topove Oklopne armije SS-a koja, kako je Hitler obećao, dolazi da ih spase. Nisu mogli da veruju da bi Firer napustio Šestu armiju. No i OKV i Manštajn su shvatili da se Šesta armija mora žrtvovati kako bi vezala sovjetske armije za Staljingrad dok se nemačke jedinice s Kavkaza evakušu.

Vojnici Šeste armije sanjali su o proslavi Božića „na nemački način“. Pripremili su sitne poklone jedni za druge, često male predmete izdeljane od drveta ili nešto prikupljene dragocene hrane. U bunkerima pod snegom nastala je neobična drugarska velikodušnost uprkos stravičnim uslovima. Na Badnje večere pivali su *Tiha noć*, *sveta noć*, i mnogima su dobro poznate reči materale suze na oči dok su mislili na svoje porodice u Nemačkoj. No hrišćanski instinkti nisu obuhvatili i sovjetske zarobljenike u dva logora unutar obruča. Kako nisu dobijali nikakvu hranu da se ne bi smanjivala sledovanja za Nemce, malobrojni preživeli pribegli su ljudožderstvu.

Stvarnost nije mogla dugo da se zanemaruje. Nijedan teretni avion nije stigao već dva dana zbog sovjetskog tenkovskog napada na aerodrom *Tacinska*. Šesta armija je postepeno umirala od gladi jer je jela samo *Wasserzuppe* – mrvice konjskog mesa skuvanog u rastopljenom snegu. Armijski patolog doktor Hans Girgenzon, koji je doleteo u obruč sredinom decembra, posle pedeset obavljenih obdukcija došao je do uznemirujućeg otkrića. Vojnici su umirali od gladi mnogo brže nego što bi trebalo u sličnim okolnostima. Zaključio je da su uzrok međusobno povezane posledice napetosti, dugotrajne neishranjenosti, nedovoljnog sna i jake hladnoće. Sve ovo remetilo je metabolizam. Iako su vojnici dobijali koju stotinu kalorija, telo je apsorbovalo samo delić toga. Slabost nastala zbog toga smanjivala je i otpornost prema bolestima. Čak i zdravi vojnici bili su preslabi za proboj

po dubokom snegu, a Paulus ionako nije imao hrabrosti da se odupre Hitlerovim naređenjima.

Uslovi u poljskim bolnicama bili su nezamislivo rđavi. Krv iz otvorenih rana smrzavala se čak i u šatorima. Zahvaćene gangrenom od smrzotina, ruke i noge su se odsecale. Prsti su se kidali kleštima. Nije bilo anesthetika, a one s ozbiljnim ranama stomaka i glave ostavljali su da umru. Očajnički preopterećeni hirurzi morali su da vrše nemilosrdnu trijažu. „Nemački vojnik pati i umire hrabro i bez reči“, napisao je kapelan Trista pete pešadijske divizije. „Pribran je čak i kad ostane bez ruke ili noge.“

Sada su avionima evakuisani samo pokretni ranjenici zato što su nosila zauzimala suviše mesta. Feldžandarmerija naoružana automatima pokušavala je da odbije masu ranjenika i simulatora koji su nasrtali na svaki avion na ledenim pistama aerodroma *Gumrak* i *Pitomnjik*. Čak ni obezbeđeno mesto u avionu nije garantovalo opstanak. Pretovareni junkersi i veliki kondori s mukom su postizali visinu pre nego što stignu do linije dometa sovjetskih protivvazdušnih baterija. Nemački vojnici videli su mnoge avione kako eksplodiraju; bili su svesni da su puni njihovih drugova.

Dolazak nove 1943. godine izazvao je još jedan iracionalni talas nade kad je Hitler u svojoj poruci obećao da „ja i celokupne nemačke oružane snage činimo sve što je u našoj moći da oslobodimo branioce Staljingrada, čija će odlučnost doneti najveću slavu nemačkom oružju u istoriji“. Iz poštovanja prema stradanjima Šeste armije, Hitler je zabranio konjak i šampanjac u svom štabu.

Nemački narod još nije znao da je Šesta armija opkoljena, a vojnicima su pretile stroge kazne ako u pismima kući otkriju tu činjenicu. Jedan je poslao kući rukom nacrtanu novogodišnju čestitku, ali je u uglu na francuskom napisao: „Opkoljeni smo već dvadeset dana. Strašno je sedeti u ovoj klopci. Govore nam: 'Držite se, držite se!', ali dobijamo dnevno svega 200 g

hleba i malo supe od konjetine. Soli gotovo uopšte nema. Muče nas vaške i ne možemo ih se otarasiti. U bunkerima je mrak, a napolju je minus dvadeset ili trideset.“ No njegovo pismo nije stiglo na odredište jer se džak s njim našao u pogode-
nom avionu. Obaveštajno odeljenje Donskog fronta koristilo je nemačke komuniste i dezertere za čitanje uhvaćene nemačke pošte. Drugi vojnik zajedljivo je napisao: „Prvog prazničnog dana jeli smo gusku s pirinčem, a drugog dana gusku s graškom. Već dugo jedemo guske, samo što naše guske imaju četiri noge i potkovice.“

Staljin se ljutio zbog svakog odlaganja početka operacije *Prsten*, smrtnog udara Šestoj armiji. Rokosovski je imao četrdeset sedam divizija i trista aviona. Osmog januara štab Donskog fronta poslao je dva izaslanika pod belom zastavom da ponude predaju Paulusu, ali oni su, verovatno po zapovesti načelnika štaba armije general-pukovnika Šmita, vraćeni nazad s dokumentom koji su poneli.

Dva dana kasnije, u samu zoru, operacija *Prsten* je počela jakim artiljerijskim bombardovanjem i vriskom raketnih bacača. Oficiri Crvene armije ponosno su svoje nagomilane topove nazivali „bogovima rata“. Glavni atak bio je usmeren na „marinovski nos“, kvrgu pored mesta Marinovka na jugo-istoku „Kotla“. Nemački vojnici, u ritama poput strašila, jedva su uspevali da saviju otekle promrzle prste oko okidača. Belina predela sa snežnim humkama iznad nepokopanih tela bila je išarana crnim kraterima s ivicama požutelim od kordita. Na južnom sektoru ostaci jedne rumunske divizije su se razbežali ostavivši brešu u odbrambenoj liniji široku kilometar. Šezdeset četvrta armija je odmah tamo poslala tenkovsku brigadu preko zaledene snežne kore.

Nemačke divizije na jugozapadu, primorane na povlačenje, nisu mogle da uspostave novu liniju odbrane pošto je zemlja bila pretvrda za kopanje rovova. Municije im je ostalo tako malo da

su čekali da im se sovjetski napadači sasvim primaknu. Kape-lan Trista pete divizije opisao je nemilosrdni sovjetski napad: „...Gaze ranjenike tenkovima i svirepo pucaju na ranjenike i zarobljenike.“

Na aerodromu *Pitomnjik* vladao je potpuni metež; posvuda su se videli pocrneli uništeni avioni i hrpe smrznutih leševa ispred šatora. Za transport ranjenika u poljske bolnice bilo je vrlo malo goriva. Neke ranjenike drugovi su vukli na saonicama dok ne odustanu od iscrpljenosti. Prizori jada prevazilazili su maštu. Utučeni i omamljeni vojnici pokušavali su da pobegnu nazad u razrušeni grad u tolikom broju da je feldžandarmerija s mukom održavala disciplinu. No većina ljudi se borila, a često su im se priključivali i Rusi iz pomoćnih snaga, savršeno svesni šta ih čeka kad se bitka okonča.

Šesnaestog januara aerodrom *Pitomnjik* je napušten, a Rihthofen je naredio da s njega odlete i poslednji meseršmiti. Drugi, manji aerodrom u Gumraku nije bio u stanju da prihvata teretne avione, a i sam je bio pod neposrednom artiljerijskom vatrom. Avioni su počeli da bacaju materijal padobranima, ali paketi su često skretali i padali iza sovjetskih linija. Tog dana predao se čitav jedan bataljon Dvesta devedeset pete pešadijske divizije. Neki komandanti bataljona više nisu mogli da gledaju patnje svojih ljudi. Stopala su im stradala od promrzlina, usne su im pucale i krvarile, a neobrijana lica dobila žutu voštanu beživotnu boju. Gavranovi su kružili iznad i sletali da kljuju oči mrtvima i umirućima.

Crvena armija nije imala milosti, naročito posle jezivih otkrića. „Dok smo oslobađali selo Novomaksimovski“, stoji u izveštaju NKVD-a Donskog fronta, „naši vojnici su u dvema zgradama zazidanih prozora našli sedamdeset šest sovjetskih zarobljenika. Šezdeset ih je umrlo og gladi, a neka tela su se raspadala. Preostali zatočenici bili su polumrtvi, a većina od slabosti nije mogla ni da ustane. Ispostavilo se da su ti ljudi

proveli dva meseca u tim zgradama. Nemci su želeli da ih ubiju glađu. Ponekad su im ubacivali komadiće trule ribe i davali im zasoljenu vodu da piju.“ Nemački oficir zadužen za privremeni logor 205 kasnije je izjavio islednicima SMERŠ-a da je „od početka decembra 1942. komanda Šeste armije, to jest general-potpukovnik Šmit lično, potpuno prestala da snabdeva logor hranom, i tada je počelo masovno umiranje od gladi“. Sovjetski vojnici nisu imali milosti ni prema ranjenicima, naročito pošto su naišli na šačicu preživelih Rusa izgladnjivanih u drugom logoru u Gumraku. Nažalost, spasioци su zatočenike nehotice pobili dajući im suviše hrane.

Dvadeset drugog januara štab Šeste armije dobio je poruku od Hitlera. „Predaja ne dolazi u obzir. Vojnici će se boriti do kraja. Ako je moguće, branite Tvrđavu jedinicama i dalje sposobnim za borbu. Hrabrost i upornost Tvrđave pružile su nam priliku da uspostavimo novi front i izvodimo protivnapade. Šesta armija time je dala istorijski doprinos najvećem događaju u istoriji Nemačke.“ U Staljingradu, u kom su se ljudi vukli na sve četiri „kao životinje“, uslovi u podrumima bili su još gori za oko četrdeset hiljada ranjenika i bolesnika Šeste armije. Prsti sa smrznutih šaka i stopala često su otpadali čim se skinu zavoji. Niko nije imao snage da ukloni mrtve. Videlo se kako sive vaši odlaze s leševa u potrazi za živim mesom.

Dvadeset šestog januara ostaci Šeste armije pocepani su nadvoje kada je sovjetska Dvadeset prva armija stigla do linija Trinaeste gardijske divizije generala Rodimceva severno od Mamajevog kurgana. Sam general Paulus, takođe bolestan od dizenterije, doživio je nervni slom u podrumu robne kuće *Univermag* na Crvenom trgu. Komandu je preuzeo Šmit. Neko licina generala i viših oficira izvršila je samoubistvo kako ne bi doživela poniženje predaje. Neki ljudi odabrali su „vojničko samoubistvo“ i namerno se izlagali mecima ustajući u rovu.

Hitler je objavio da je unapredio Paulusa u čin feldmaršala. Paulus je znao da mu je to poruka da se ubije, ali kako je sve divljenje prema Hitleru iščilelo iz njega, nije želeo da mu pruži to zadovoljstvo. Trideset prvog januara crvenoarmejci su ušli u *Univermag*. „Paulus je bio potpuno rastrojen“, zapisao je sovjetski prevodilac, poručnik po imenu Zaharij Rajzman, Jevrejin. „Usne su mu drhtale. Rekao je generalu Šmitu da je gužva prevelika, da se suviše ljudi mota po prostoriji.“ Rajzman je otpratio sto pedeset jednog nemačkog oficira i vojnika u štabove njihovih divizija. Morao je da sprečava crvenoarmejce da ih ne ponižavaju usput. „Takva je ironija sudbine“, izjavio je jedan nemački pukovnik želeći da ga svi čuju. „Jevrejin se stara da nam se ne nanese zlo.“ Paulus i Šmit su odvedeni u štab Šezdeset četvrte armije generala Šumilova, gde je njihova predaja snimljena na filmsku traku. Na snimku se dobro vidi kako se Paulusu lice trza.

Hitler je ćutke primio vest o predaji. Prema izjavama očevidaca, samo je zurio u činiju čorbe od povrća. No sutradan je eksplodirao od besa što se Paulus nije ubio. Drugog februara general Štreker, komandant ostataka Jedanaestog korpusa u ruševinama severnog Staljingrada, takođe se predao. Crvena armija je otkrila da je stekla devedeset jednu hiljadu zarobljenika, mnogo više nego što se očekivalo. Uglavnom zbog nepripremljenosti, zarobljenici neko vreme nisu dobili ni hranu ni medicinsku negu. Do proleća je pomrla gotovo polovina.

Gubici Sovjetskog Saveza u Staljingradskoj bici iznose više od pola miliona mrtvih i isto toliko ranjenih i bolesnih. Neprijatelj je imao oko pola miliona mrtvih i zarobljenih. U Moskvi su kremaljska zvona oglasila pobeđu. Staljin je prikazivan kao veliki tvorac ovog istorijskog uspeha. Ugled Sovjetskog Saveza u svetu vinuo se u nebesa i privukao mnoge dobrovoljce u pokrete otpora pod rukovodstvom komunista.

U Nemačkoj je radio-stanicama naređeno da emituju tužnu muziku. Pošto je još od novembra uporno ćutao o tome da je Šesta armija opkoljena, Gebels je sada pokušao da prikaže da je čitava armija izginula u konačnom okršaju: „Umrli su da bi Nemačka živela.“ No ovaj pokušaj stvaranja mita o herojima uskoro mu se obio o glavu. Čitava Nemačka uskoro je saznala, uglavnom od onih koji su tajno slušali BBC, da je Moskva objavila da je zarobila devedeset jednu hiljadu ljudi. Poraz je prenerazio zemlju. Samo najokoreliji nacisti verovali su da je pobjeda još moguća.

Osamnaestog februara Gebels je govorio na temu „Totalni rat – kratak rat!“ na velikom skupu u berlinskoj Hali sportova. Povikao je s govornice: „Hoćete li totalni rat?“ Slušaoci su skočili na noge i zagalamili da hoće. Čak i jedan izveštač antinacista kasnije je priznao da je i sam oduševljeno ustao i jedva sprečio sebe da ne poviče: „Da!“, zajedno s masom. „Da je Gebels povikao: 'Želite li svi da pođete u smrt?', masa bi odgovorila potvrdno“, rekao je novinar kasnije jednom prijatelju. Nacistički režim je od čitave zemlje stvorio voljne ili nevoljne saučesnike sopstvenih zločina i sopstvenog bezumlja.

Kazablanka, Harov i Tunis

DECEMBAR 1942 – MAJ 1943.

Decembra 1942, dok je Andersonova Prva armija s mukom po jakoj kiši prelazila tuniska brda, Montgomerijeva Osmo armija nije ni pokušala da progoni Romelove tenkove u povlačenju. Montgomeri je strepeo da će njegov ugled jemca pobeđe stradati ako ga Nemci poraze nekim iznenadnim protivnapadom kakve su umeli odlično da izvode. Mnogi pukovi takođe su rado prepuštali „jurnjavu nekim drugim jadnicima“, kako se izrazio komandant Puka šervudskih rendžera. Smatrali su da su obavili svoj posao i više su voleli da se usredsrede na plen, na primer pištolje luger, alkohol, cigare i čokolade iz napuštenih nemačkih vozila.

Montgomeri je možda s pravom smatrao da britanska vojska još nije dorasla nemačkoj u mobilnom ratovanju, ali njegove predrasude prema motorizovanim jedinicama navodile su ga na preteranu opreznost. Samo Jedanaesti husarski puk i Puk kraljevskih dragona, opremljeni oklopnim kolima, bili su dovoljno napred da dosledno ometaju Nemce u povlačenju. Iako je Romelu preostalo svega oko pedeset hiljada ljudi i manje od bataljona tenkova, Montgomeri toliko nije želeo da rizikuje da je u jednom trenutku razmišljao o prepuštanju Tripolija

i Tunisa Andersonovoj Prvoj armiji. Ovaj stav se prenosio i naniže. „Svi smo videli da je neprijatelj u takvom rasulu da se ne može pregrupisati dovoljno da nam zada ozbiljnije nevolje“, napisao je pesnik Kit Daglas, poručnik Šervudskih rendžera. „Kad smo čuli za iskrčavanje u severnoj Africi, retko ko je smatrao da je za okončanje afričke kampanje potrebno nešto više od nedelju-dve čišćenja terena.“

Pustinjska vazduhoplovna flota u Egiptu takođe je kritikovana jer nije osakatila Romelove oklopne jedinice dok su se povlačile preko prevoja Halfaja nazad u Libiju, iako je zapravo morala da čeka da joj se na isturene aerodrome dopreme gorivo i drugi materijal. Vazduhoplovni vicemaršal Koningam obratio se za pomoć Amerikancima, i Breertonova jedinica, sada nazvana Deveta vazдушna flota, počela je vazдушnim mostom da prevozi gorivo na front. Romel je, uveren da je rat u severnoj Africi izgubljen, uspostavio odbrambenu liniju kod Mersa Brege, istočno od El Agejle u Sirtskom zalivu, odakle je februara 1942. i krenuo u kampanju.

Četrnaestog januara 1943. Ruzvelt je stigao u Kazablanku, iscrpljen posle petodnevnog putovanja. Iste večeri sastao se s Čerčilom u Anfi, a sutradan su se načelnici štabova okupili da čuju Ajzenhauerov izveštaj o kampanji u severnoj Africi. Komandant savezničkih snaga bio je vidljivo nervozan. Bolovao je od gripa, čemu brojne cigarete nisu pomagale, i patio je od visokog krvnog pritiska. Improvizovani napad na Tunis završio se neuspehom. Ajzenhauer je za to krivio kišu, blato i teškoće u saradnji s Francuzima, a ne Andersonovu odluku da podeli svoje ionako premale snage. Priznao je i rasulo u sistemu snabdevanja koje je njegov načelnik štaba Bedel Smit pokušavao da sredi.

Ajzenhauer je zatim izneo svoj plan da se jedna divizija Drugog korpusa general-majora Lojda Fredenola probije kroz Sfaks do Gabeskog zaliva. General Bruk je ovaj predlog napao uobičajeno oštro. Divizija u napadu, naglasio je, naći će se između

Romelovih snaga i takozvane Pete oklopne armije general-pukovnika Hans-Jirgena fon Arnima u Tunisu. Pogrbljeni Bruk teških očnih kapaka i tankog kukastog kosa ličio je na mešanca između ptice grabljivice i reptila, naročito kada obliže usne. Ajzenhauer je, duboko uzdrman, rekao da će ponovo razmotriti plan i izašao.

Na konferenciji u Kazablanki Ajzenhauer se prilično osramotio i priznao je Patonu da misli da će ga razrešiti dužnosti. General Maršal ga je takođe prozvao zbog slabe discipline američkih jedinica i meteža u pozadini. S druge strane, Patonov uredni korpus ostavio je na svakoga odličan utisak, što je i bila Patonova namera.

Glavni zadatak konferencije bio je utvrđivanje strategije. Admiral King je otvoreno tvrdio da sve savezničke snage treba usmeriti protiv Japana na Pacifiku i vatreno se protivio „obustavljanju operacija“ na Dalekom istoku. Amerikanci su bili daleko zainteresovaniji za pružanje podrške Čang Kaj Šekovim nacionalistima nego Britanci. No general Bruk je bio rešen da dobije punu podršku za okončanje rata u severnoj Africi i za kasniju invaziju na Siciliju. Očajavao je zbog Maršalovog nepotpunog shvatanja strategije. Maršal je i dalje zastupao ideju invazije preko Lamanša 1943, iako je bilo potpuno jasno da Kopnena vojska SAD ni izdaleka nije spremna da se uhvati ukoštac sa četrdeset četiri nemačke divizije u Francuskoj i da saveznici nemaju dovoljno transportnih i desantnih brodova. Maršal je na kraju morao da popusti. Zahvaljujući odličnoj štabnoj pripremi, Britanci su, za razliku od Amerikanaca, sve statističke podatke imali u malom prstu.

Bruk je smatrao Maršala odličnim organizatorom američke vojne sile, ali nije znao kako to da iskoristi. Kada su Amerikanci odustali od invazije na Francusku, ne znajući tačno šta bi trebalo preduzeti umesto nje, Bruk je uspeo da ih pridobije za svoje zamisli. Morao je da pobedi i britanske planere, koji su želeli invaziju na Sardiniju umesto na Siciliju. Najzad je 18. januara, uz pomoć feldmaršala Dila, novog britanskog vojnog